

Г. Б. Гладун

Лісомеліорація

ЛІСОМЕЛІОРАЦІЯ – сукупність лісогосподарських заходів, спрямованих на докорінне поліпшення біокліматичного та господарського потенціалу територій за допомогою захисного впливу створених на них лісових насаджень різного цільового призначення; науковий напрям, що розробляє засади розміщення та конструювання лісомеліоративних насаджень та їхніх систем, методи вирощування, організаційні форми і технології лісомеліоративних робіт. До заходів Л. належать лісорозведення (лісонасадження), зміна пород. чи вікового складу деревно-чагарник. порід, оптимізація співвідношення залісених та безлісних площ, рац. розміщення лісомеліорат. насаджень у межах окремих територ. структур. Об'єктами Л. є порушені с.-г. та несільськогосп. землі, піски, кам'яністі місцевості, водні об'єкти, річк. долини та заплави, транспортні шляхи, насел. пункти, осушув.-зволожув. мережі тощо. Л. поліпшує умови ведення с. господарства, створює сприятливі умови для корис. флори і фауни – водний, повітр., тепл. і ґрунт. режими, режими вологості, температури і швидкості руху повітр. мас у призем. шарі повітря; сприяє оздоровленню місцевості та поліпшує середовище до рівня, який визначає інтенсивність меліорації. Лісомеліорат. комплекси здатні ефективно функціонувати протягом десятків років без знач. капітал. витрат і є засобом постій. дії, тому їх називають докорін., або капітал. (ін. види меліорацій розрах. на значно менший термін дії). Осн. складові Л.: степ. масивне і смуг. полезахисне лісорозведення; протиерозійна Л.; закріплення та освоєння пісків; лісорозведення на меліоров. землях; гір. захисне лісорозведення; лісорозведення для потреб тваринництва та ін. Наук. і практ. Л. тісно пов'язана з лісівництвом, ґрунтознавством, кліматологією, гідрологією, біологією та ін.

Л. як спосіб поліпшення параметрів середовища перебування й госп. діяльності людини шляхом застосування дерев. і чагарник. рослин відомі здавна. Історія цивілізації нерозривно пов'язана з удосконаленням використання дерев. рослин у різних сферах побут., вироб. і культур. діяльності. Виділяють декілька етапів становлення Л., які не мають чітких часових меж. Перший – інтуїтив., пристосувал., коли діяльність людини корегувалася й пристосовувалася до ліс. об'єктів, базувалася на використанні їхніх корис. властивостей. Для другого етапу характерне формування наук. знань про властивості ліс. насаджень, окремих порід, застосування комбінацій різних порід для одержання насаджень із певними

корис. властивостями. Третій етап пов'язаний з формуванням принципів товар. природокористування. Актуал. стали питання охорони використаних угідь у зв'язку з початком пром. експлуатації дерев. ресурсів. Цьому етапу властиве застосування принципів лісоповернення, тобто відтворення ліс. насаджень і захист використаних ділянок від руйнування й деградації. Закінчився він наприкінці 18 ст. зі створенням у Росії Ліс. департаменту. На четвертому етапі закладено перші цільові лісомеліорат. насадження (поч. 19 ст.). Відома діяльність зі створення лісів обер-форсмейстерів фон Борґа та Халчевського (1805) і лісівника Лихоніна (1816). У 1804 І. Данилевський створив сосн. бір на рухомих пісках свого маєтку Пришиб у Харків. губ. (пл. бл. 1 тис. дес.). П'ятий етап розвитку Л. пов'язаний з організацією 1843 держ. (казен.) лісорозведення в Катериносл., Херсон. і Таврій. губ. у формі лісництв, у складі яких було по кілька ліс. дач. Засн. низку лісництв: Великоанадол. (1843), Бердян. (1846), Великомихайлів. (1867), Міуське (1872), Чорноліське (1875), Херсон. (1875), Одес. (1875), Володимирів. (1875), Рацин. (1875), Ялинське (1876), Азов. (1879), Верхньодніпров. (1876), Олександрів. (1876), Єлисаветгр. (1876), Євпаторій. (1895) та ін. На цьому етапі значну увагу приділяли розробленню і вдосконаленню методів, правил і прийомів лісорозведення, особливо в степ. умовах, у зв'язку з чим його назвуть етапом захис. і степ. лісорозведення. Завершився він наприкінці 90-х рр. 19 ст. Шостий етап (іменують докучаєвським, або етапом становлення наук. систем. лісомеліорат. заходів) ознаменований створенням 1892 особл. експедиції та обґрунтуванням наук. основ перетворення природи степів. 1893–1906 під керівництвом В. Докучаєва закладено дослідні ліс. ділянки на 3-х вододілах рік Волга–Дон (Кам'яностепова, Воронеж. губ.), Дон–Сіверський Донець (Старобільська, Харків. губ.) і Сіверський Донець–Дніпро (Великоанадольська, Катериносл. губ.). Наприкінці цього періоду (кін. 30-х рр. 20 ст.) в Україні закладено бл. 270 тис. га захис. ліс. насаджень. Сьомому етапу притаманні планомірне збільшення площ і розширення категорій захис. ліс. насаджень, розвиток н.-д. робіт. Ідеї В. Докучаєва покладено в основу постанови від 24 жовтня 1948 «Про план полезахисних лісонасаджень, впровадження травопільних сівозмін, будівництва ставків і водойм для забезпечення високих і сталих врожаїв у степових і лісостепових районах європейської частини СРСР» (відома за назвою «План перетворення природи»). Восьмий етап розпочався зі здобуттям Україною незалежності. Перше його десятиліття характеризують значне зниження темпів лісомеліорат. робіт, недостатнє фінансування наук. дослідж., невизначеність законодав. бази тощо. 2013 КМ України схвалив концепцію розвитку агролісомеліорації в Україні, яку передбачено реалізувати 2014–25. Її метою є визначення напрямів інституц. змін та вдосконалення законодавства, що забезпечить оптимізацію площ захис. ліс. насаджень ліній. типу за зонал. принципом, ефективно ведення господарства в них і стане екол. передумовою для збаланс. розвитку агроландшафтів.

Знач. внесок у розвиток Л. зробили В. Скаржинський, А. де Карієр та І. Корніс, котрі заклали основи лісорозведення у степу. В. Ломиковський став засн. полезахис. лісорозведення в

Україні, а також першого в історії лісомеліорат. комплексу. Важливе значення у становленні наук. напрямку мало створення лісів у степу поміщиками, зокрема Шмідтом (побл. Одеси), Шмаковим (Євпаторія, нині АР Крим), Кохановим, Ломиковським (Харківщина), А. Фальц-Фейном (Херсонщина). В. Каразін обґрунтував кліматорегулювал., сан.-гіг. та ґрунтоводоохоронне значення захис. лісів. У 20 ст. розвитку Л. сприяли праці Г. Висоцького, П. Погребняка, М. Долгілевича, О. Бельгарда, В. Бодрова, В. Юхновського та ін. Див. також Агролісомеліорація.

Рекомендована література

1. Гладун Г. Б. Агролісомеліорація в Україні: на шляху від гіпотези до доктрини // Лісівництво і агролісомеліорація. Х., 2000. Вип. 97;
2. Лохматов Н. А., Гладун Г. Б. Лесные мелиорации в Украине: история, состояние, перспективы. Х., 2004;
3. Фурдичко О. І., Гладун Г. Б., Лавров В. В. Ліс у степу: основи сталого розвитку. К., 2006;
4. Гладун Г. Б., Лохматов Н. А. В. В. Докучаев и лесные мелиорации. Х., 2007.

Бібліографічний опис:

Лісомеліорація / Г. Б. Гладун // Енциклопедія Сучасної України [Електронний ресурс] / Редкол.: І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. – К. : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2016. – Режим доступу: <https://esu.com.ua/article-55722>

2001-2025 © Ця енциклопедична стаття захищена авторським правом згідно з чинним законодавством України ([докладніше](#)).